Karel Hlaváček: Pozdě k ránu

Jaké kritické, reflektivné, vypočítavé a sebevědomě zvážené plemeno, to plemeno dnešních moderních poetů! A jak rozdílné od plemene starého! Jaké to byly tenkrát homérické, pokojné a sladké časy! Přišel takový mladý polobůh do literatury . . . ne, nepřišel . . . vběhl prudce, plně . . . vletěl jako býk s horkým dechem a zapálenýma zornicema. Ano, jako mladý býk. Tak slepě, pudově, bezvědomě . . . tak plně a sytě, ale také tak roztomile naivně, přihlouple, nemotorně, netesaně. Nevěděl, co vlastně v literatuře chce, nevěděl, co přináší — a nesl, věřte mi, řádný fascikl o kolika stech stránkách — věděl jen, že v něm něco bije, něco se zvedá jako kladivo, něco vře, pracuje, napíná se, že to musí ven, nemá-li se zalknout a zadusit. Takový živelný přírodní zjev. Taková sopka, pod níž se vařily celé kotle krevního sytého chtění, cítění a umění. A také tak bezvědomý, také tak fatalisticky hluboký a temný . . . právě jako silný, sytý a plný.

Přišel tedy takový mladý Herkules, silný jako skála a sladký a naivní přitom jako dítě, přišel mladý polobůh a rek, přišel a nesl svou první kořist . . . a byla, věřte, důkladná, div se pod ní neprohýbal. *Ale co přinesl, s čím přicházel* — to nevědělo to sladké dítě. Taková božská naivnost byla.

Jaké to byly tenkrát blažené časy pro hamižné obchodnické plemeno kritické! Vyschlá slídivá ta havěť čekala již u bran města nebo arény, kudy měl projít rek. Jaké to byly obchody tenkrát! Tolik reků šlo a s takovou kořistí! Jak se tu dobroznalecky pohodlně, rozkošně, sybaritsky zkoumalo, ohledávalo, měřilo, vážilo, klasifikovalo! Na nějakém tom kvintlíku přirozeně nesešlo tam, kde byly zlata hroudy a drahého kamení vozy, v té trojblažené pohádkové době. Provozovalo se tenkrát tak ležérně, roztomile nedbale a nonchalantně to celnické řemeslo. Tak bez kontroly bylo tenkrát. Zalezlo-li třeba něco za nehty, nezáleželo zrovna na tom.

Trojblažené časy, bohů nesmrtelných sličné dary, kde teď jste? Země vás pohltila, tma pojedla nenasytná, a stopy ni po vás vůkol! . . . Zlé časy přišly na skrčené, tupolebé, mastnovlasé a slídné plemeno celnické. Ubohá zvěř! Nestojí již pyšně s plným, sádlem obtíženým, důstojným břichem u bran jako velebná modla, před kterou klaní se všichni, kdož jdou mimo, ať večer, ať ráno, ať starci, ať děti. Tatam úcta, klid, rozkoš, radost, pohodlí a svévole! . . . Časy se obrátily. Vidíte je dnes, ty vychrtlé hyeny, jak nečekají již ani ve branách, nýbrž daleko do krajiny plíží se naproti rekům kořistí obtíženým. A jak zuboženě vypadají! A jak se plíží krajinou, po břichu vlekou, za každým křovím se schovávají. A jak čenichají na míle cesty reky-drakobijce . . . a jak se krčí před nimi, jaké zdvořilé vybrané konversaci se naučily ty mlčelivé pompósní modly ze bran!

A přicházejí reci, bohatýři, polobozi — ale jak jinak vypadají, než tehdy v tom pohádkovém věku. Elegantní šviháci v lakýrkách jdou důstojným, rozšafným, vypočítavým krokem. Ani je nenapadne udýchat se, uhnat se . . . Taková nemožná, nesmyslná romantika, takový přežitek barbarských dob! Jdou tedy střízlivě a rozšafně jako lidé, kteří vědí, že dojdou, a že mohou dojít dřív nebo později, — vždyť jsou očekáváni, jsou vítáni! Lid se tísní na foru a věnci kývá z daleka.

A hrnou se celníci a odhadci k rekům . . . deset na každého . . . a prosí a zapřísahají, hladu a rodiny se dovolávají, o účtech nezaplacených cosi skuhrají . . . prosí a zapřísahají reky, aby jim dovolili nést kořist, vyvolávat hlasitě s vřeskem fanfár její cenu, lesk, barvu, vůni . . . všecko, co jest, byla a bude . . . všecko, co z ní za sta a tisíce let se stane, v kterých chrámech bude viset. Ale reci jsou kamenného srdce, neulitují se plemene zbídačelého. *Nepotřebují kritiků. Vědí sami velmi dobře, co nesou. A dovedou to říci sami obecenstvu nahlas, rozumně, bystře, neomylně.* A tak vidíte, jak zle se osopují na dotěrné celníky,

odhadce, vykřikovače a nosiče kritické, jak mnohý hněvivě pozvedá ruku k ráně. A skučíc a skuhrajíc odplazí se ubohá kritická hyena s místa hanby a bití, ale obecenstvo, které vidí, tleská do rukou a směje se kritické hyeně ploskolebé a volá: Dobře ti, hyeno dotěrná, škůdče a parasite, člověče přebytečný a neužitečný v literárním životě!

Napadla mne tato žalostná parabola, když jsem otevřel knížku p. Hlaváčkovu. Knížka debutanta, první kořist jeho, necelých pětačtyřicet stráneček drobného formátu — ale ani té kořisti nedopřeje autor kritikovi. Vyloží v úvodním čísle *Pozdě k ránu* velice bystře a obšírně, co chtěl, jak pracoval, jaký má charakter, jaký styl — zkrátka: celé tajemství svého uměleckého *já* — a kritik je vlastně tedy zbytečný. Autor nahlíží velmi kriticky do svého nitra, odhaduje si je, vykládá je; — ty, vykladači z profese, zastyď se a táhni stranou. Nezbyla pro tebe vlastně již žádná práce . . .

Slyšte, jak vykládá sám autor svůj umělecký terén, methodu své práce, svou psychologickou a literární činnost.

„Třel jsem nejdelikátnější nuance barev, vodil svou ruku k nejsubtilnějším tahům, zkoušel harmonie nejhlubších mollových akordů a komponoval v nejnebezpečnějších klíčích a předznamenáních, než jsem přikročil k realisaci svojích visí. Chytit vše sublimné, tajemné, anemické a bázlivé v *delikátní mystifikaci, v ironii a v hřejivou intimitu* — rozšlehnout v několika příbuzných duších krátkou modlitbu mága, tu vzácnou a tajemnou náladu zakletou ve dvě slova: *pozdě k ránu* — to jest má domaina, mé raison d'être."

A v první básni táž skoro parafráze veršem:

Hráč náruživý zádumčivých, zešeřelých nálad,
chci míti divné kouzlo starých, ironických balad.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Mé melodie chtějí míti smutek všeho toho,
co rostlo, vykvetlo a zrálo marně, pro nikoho.

Pan Hlaváček je tedy básník sebeanalytický a reflektivný. Ví, co chce, i ví, co je. Jeho charakteristika není právě nepřesná a nesprávná. Ty prvky, jež vypočítává jako konstitutivné své duši: anemie, bázlivost, plachost, zešeřelost — antikvovanost, ironičnost, sentimentalitu a mystifikaci — ty opravdu najde čtenář v této knize. Kdyby byl úkol kritika skutečně jen konstatovat methodu, chemickou složitost duše básníkovy — nebo parafrázovat deskriptivní sílu a zvláštnost jeho náladových tónů — — kdyby byla kritika jen *pasivnou* — byl by můj úkol skončen a mohl bych jít dál. Ale kritika je po mém soudu trochu více — jest a musí být vpravdě *tvůrčí a činnou*. A proto odvažuji se následujících poznámek.

Mystifikace! Všimli jste si toho slova z úvodu p. Hlaváčkova? Mne přímo bodlo do očí. Dvakrát červenou tužkou (jsem starší pán a v mnohém kritický a lidský šosák a užívám při svém métier obmezeneckých instrumentů) jsem je podtrhl. Nejdříve mne mrzelo, že se autor k tomu přiznává. Což je toho potřebí? Což myslí, že jsem (s odpuštěním) takový hlupák, že bych nepoznal na př. v básních jako *Podmořské pralesy se ani nezachvěly* (str. 9), *Za noci březnové* (str. 11), *Ironie* (str. 12), *Anemie* (str. 13), v *Smutném večeru* (str. 25), v *Záhadě* (str. 28), v *Subtilnosti smutku* (str. 31 a n.), v *Upíru* (str. 40) a hlavně v *Rozkvetlém smíchu* (str. 42) mystifikaci, a sice často ne „delikátní", nýbrž velmi krutou mystifikaci? Ale utišil jsem se brzy. Autorova upřímnost mne dojala. Není to s ním tak zlé, když se k mystifikaci zná. Praví mystifikátoři — a jsou jich v literatuře stáda a stáda — jsou ti, kteří se k tomu neznají, kteří naopak se dušují poctivostí, pravdivostí a vším možným. Mystifikace! Kdo nemystifikuje dnes v literatuře? Ruku na srdce! Kdo nehraje, nelíčí se, nepřetvařuje?

A tak je mi vlastně milé, že se p. Hlaváček k mystifikaci zná. Ale řeknu mu hned také, že mystifikovat ještě *nedovede*, že ani v těch číslech, kde mystifikovat *chtěl*, se mu to nepovedlo všude . . . nedovedl dodržet masku, spletl si koncept . . . a tak mu proklouzly sem tam strofy opravdu jímavé, které jdou z bídy srdce a duše, ze stesku nebo

chabosti vlastního necelého zmrzačeného *já*, strofy čisté, ryzí a náladové. Ale jen strofy. Zato jindy jsou to celé básně jako *Impromptu* (str. 10), *Dva hlasy* (str. 24) s tajemnou, prostou a silnou melancholií:

Dnes dvorce ani po klekání nezavřeli —
dva smutné dvorce na samotách propadlých —
dva hlasy se tam o cos hádaly a přely
při rudých stínech pochodní za vodou vzdálených. —

praerafaelisticky křehké a s idealistickou bělí stylisované *Měl něhu jejich kroků* . . . (str. 29). Nejvíce mne však překvapila *Modlitba* (str. 30). Zde není fioritur, zde není ornamentů. Nahé studené zdi, ale cítíte, že to odpovídá nitru básníka, že mu zde šlo doopravdy. Cit byl tak silný, že básník — který jindy rád koketuje timbrem a reliefem svých veršů — zapomněl vůbec rýmovat.

O Bože tichý, mlčelivý, silný,
Ty, jehož tuším všady pustou tmou,
k mé duši smutkem třesoucí se přilni
a uvaž nekonečnou bídu mou.

Ejhle, mystifikace se zde básníku úplně vykouřila z hlavy! Bude dobře, když jí bude p. Hlaváček vůbec odvykat. Je melodický, úzký, tichý člověk, melancholický sensitiv, který hraje na tenkých strunách . . . a zde se mystifikace snadno prozrazuje a poznává. A i kdyby to ne: mystifikace v umění nemůže platit a neplatí. Neplatí ani těm, kdo jí podléhají bezděčně, kdo nechtíce navlékají masku, poněvadž nedovedou podat sebe, nedovedou se postavit k svému problému esencielnímu . . . Jak pak u těch, kdo mystifikaci vědomě hledají! Z mystifikace dělat cíl umělecký, jest venkoncem pochybené a malicherné. K tomu není třeba umění, poněvadž o to dostatečně se stará . . . *neumění, slabost, mdloba umělecká.* Až to nahlédne p. Hlaváček, pustí z hlavy paradoxa mystifikační sám sebou. Já alespoň myslím, že v přítomné knize p. Hlaváček ani mystifikovat nechtěl — mystifikace přišla sama sebou, jako přichází každému umělci — neumělec chce uvádět v úžas a proto vymýšlí baroknosti, — ale nevymýšlí ani, přesně mluveno, ony dostavují se samy každé slabé ruce, jež neumí vést a držet silnou, pevnou, pravdivou linii. Pan Hlaváček psal mystifikující básně sám sebou . . . *jeho prvního* obelhalo jeho umění slabé a mdlé ještě . . . a on teprve *ex post*, když byl pročetl a srovnal svou knížečku a když se teprve zhrozil v jasnější chvíli kritické svých barokních póz a zmatených chaotických percepcí a obrazů . . . teprve pak *ex post* učinil z *hříchu zásluhu*, z *nouze ctnost*, z osudného a nutného dobrovolné a úmyslně chtěné . . . a teprve pak psal svůj program: mystifikace! Tedy pro příště uvaž laskavě p. Hlaváček, že dříve, než bude chtět mystifikovat jiné, nesmí podléhat mystifikaci sám. Ale jak si vyjasní tento puntík, vyléčí se, myslím, vůbec z mystifikování . . . nebude chtět mystifikovat již pak, doufám, ani jiné, poněvadž dojde k bráně a základu umění, jež je předem vážnost, hloubka, opravdovost . . . tajemná záhadnost vlastního svého problému.

Jiný puntík, který není sice v programu, ale nicméně je v knize: *šablonovitost.* Také věc, kterou musí básník překonat. Čtěte třeba báseň *Přišla* . . . (str. 21). Řada pomyslů, představ, obrazů vymrskaných a vyssátých již dokonale. Umírání chorobného, dědičně zatíženého potomka staré rodiny. Thema katexochen dekadentní, skoro symbol a typ dekadence. Zde není již nic nového, všechno šablona a otřelé schema, laciná dekorace, kterou dnes si může každý koupit za nepatrný peníz. Šablona a schema dekadentní o nic horší a lepší, než šablony a schemata romantické, realistické, naturalistické. A takových laciných vignet, nálepek, běžných figur a mask dost se hemží v knize p. Hlaváčkově.

Čtěte:

představy zlekaně bloudí již nesřetězeny,
s rukama bojácně vystrčenýma,

v zmateném šepotu utíkajících slepců,
jež nechala pomocná ruka v kritické chvíli
naprostřed cesty, by sama ve strachu prchla . . . Str. 23.

Není to čirý Maeterlinck? Doslovná skoro parafráze. Jako zase rokoková nálada v číslech *Za noci březnové*, v *Sonetu* (str. 14), v *Ironii* — ta směs sentimentality i ironie — je verlainovská, blízká hlavně jeho *Fêtes galantes*. A dokonce již vampyrismus z *Upíra* (39) je satanicko-dekadentistický *locus communis* bez zvláštní reliefní noty, bez vlastní individuality básníkovy.

Byla by to nepříjemná věc, kdyby i mladé umění mělo ztrnouti v šablonovitých schematech. Celé řady obrazů, nálad, stylových point a myšlénkových i technických fines jsou již obecným majetkem všech mladých veršovců. Neštěstí je v tom, že objev, jejž jeden učiní, vyssávají, vulgarisují a tím zabíjejí hned ostatní . . . Zvláštní zjev, že směr, který hlásal individualismus programově, přibližuje se de facto v praxi nejvíce staré cechové škole, jež, zdálo se nám, je v moderní době nadobro překonána a nemožná.

Šablonovitost tato má svůj kořen ve *filologickém* nazírání na umění. Umění, poesie stává se tak nutně dekorační garderobou, slovními a obrazovými kostymy. Umění, které se odvrací od charakterové plnosti a jednotnosti, od ideového pojímání a nazírání, nutně klesá na pouhou *virtuositu*. A to jest, zdá se mi, Achillova pata mladého našeho umění. *Náladová deskriptivní virtuosnost*, úzká virtuosnost — ale ne umění. Ve virtuositě je ten materialismus a ten diletantismus, který zabíjí umění.

V umění nestačí malovat pasivně náladu za náladou, nestačí vyvolávat jejich vlažnou, měkkou, šerou hru. Dnes po takové řadě deskriptivných básníků náladových není k tomu mnoho třeba. Takovýto náladový formalismus zvrhuje se — jak v přítomné knížce ukazují zejména pregnantně prozaická čísla jako *Má Ithaka* (str. 15), *Byla zakoupena Medicejskými* (str. 17), *Pseudojaponerie* (str. 19) a j. — v pouhopouhou dekoraci, v čirou honbu za raritami antikvářskými a musejními, za technickými detaily a termíny, jež pro třetího člověka, pro čtenáře, jsou pouhou suchou a střízlivou nomenklaturou, něčím jako odborný katalog musejní. K těmto koncům přirozeně dochází snaha pouhé formálné náladovosti. Básník chce podati náladu po výtce vzácnou, subtilní a rafinovanou — poněvadž jiné, běžnější, všednější, skromnější a obecnější zdají se mu být již vyčerpány — chce, pokud možno, diferencovat a odstínovat, a poněvadž je velmi těžko diferencovat a odstínovat běžné dojmy a emoce, utíká se k raritám a kuriositám, snáší do své básně kdejaký technický odlehlý detail, kdejakou exotickou zvláštnost. Myslí, že tak pracuje jak možno nejsugestivněji. V tom je však sebeklam, iluse. Ta zvláštní námaha a obtíž, ta přílišná rozumová práce, jakou vyčítá a uhaduje ihned čtenář, brání sugesci, působí suchou a střízlivou únavu.

Neodsuzuju ve všem tyto deskriptivně archeologické a dekorativné básně prózou p. Hlaváčkovy, uznávám v mnohém jejich reliefnost, virtuosní technické labužnictví, bystrou a vtipnou hravost štětce . . . ale to všecko mi nestačí. Snad by bylo jinak, kdyby tato krátká intermezza dostala *ideovou perspektivu*, kdyby byla vtělena a učleněna v *objektivnou nějakou stavbu uměleckou* . . . v *román* na příklad. Zde by dostala psychologickou motivaci, byla by objektivně zdůvodněna, mohla by být kontrolována jednotnou personací reka a figury. Ale takto působí dojmem bizarní episody vyrvané z neznámého celku. Tak bez motivace, bez znalosti psychického subjektu, bez genetické souvislosti jsou nám podávána. Pan Hlaváček jde tu po stopách některých prací Gautierových a Flaubertových, ale ať nezapomíná, že i ryze deskriptivné a archeologické partie v *Salammbô* nebo *Pokušení sv. Antonína* mají svůj ideový smysl, svou symbolickou plánovou hodnotu v těchto dílech misantropického ilusionismu a nihilistického podvodu barevnou, pestrou, rozehranou Mayou života.

To, myslím, je podstatný nedostatek této moderní subjektivně náladové a deskriptivné poesie. Dekorace nelze věšet na suché hole, dekorace žádají *architekturu*. Této ideové, plánové architektuře, tomuto *objektivnému kamennému podkladu a pozadí* se tito poeti vyhýbají. Zůstávají náladovými virtuosy. Provádějí více méně podařené žonglérské kousky, ale vždy jen kousky . . . vždy jen intermezza . . .

fragmenty . . . zlomky. Usnadňují si příliš svůj úkol. Myslí-li to s uměním opravdu vážně a opravdově, budou musit, myslím, jít k *genrům objektivným*, k *dramatu* a *románu* a zde celý jich tuhý nepoddajný kamenný materiál prohřát, rozsvítit, učlenit, vnitřní subjektivnou methodou zpracovat . . . vystavět z něho jednotnou logikou stylovou stavbu . . . dříve než budou moci pokrývat její stěny subtilními filigrány svých deskripcí a evokací.

Do té doby mají knihy jako přítomná sbírka p. Hlaváčkova, již kladu ostatně přes všecky námitky výše než zboží starého stylu, význam a cenu náběhů a pokusův.

Eliška Krásnohorská: Rozpomínky

Kniha poesie — ne, řečnění a povídání, z půli vlasteneckého — ne, vlastenčícího, z půli intimního soukromého — ani individuálného, ani individualistického — tenoru. Kniha vlastenčící pseudopoesie, již jsem nedávno v těchto listech (v čís. 5 při posudku Nerudových *Zpěvů pátečních* a v čís. 1 při posudku *Havlovy Chamradiny*)[1] demonstroval jako umělecký i lidský blud, jako chorobu fráziomanie a duševní i umělecké zrůdnosti. Nebudu opakovat při této knize celý svůj rozbor, odkazuju zde na něj a vybírám z knihy slečny Krásnohorské na podepření své theorie typická monstra, jimiž se jen jen hemží.

Praha je jistě krásné město zvláštního teskného zčernalého kouzla, staré, temné nálady, archaistické zalehlé a zaleklé vůně. Město, které každého, kdo je nazírá z asociace historické, může dojmout *jen elegicky*, šedí a plísní a stíny, smytými, spršelými barvami, rozrytým černým zdivem, tichými zamlklými nádvořími paláců, kde jindy zpívala fanfára života, pustými náměstími historických názvů a historických dat, kde mezi opláchlými kameny pučí dnes špičky bledé trávy. Teskný přidušený smutek, vybledlá vůně a rozprchlá barva — takové jsou ty akcenty, jež musí cítit každý z Prahy skutečně staré a umělecké — a ty akcenty sahají právě nejhlouběji myslícímu a cítícímu člověku do duše. Ale tento *absolutní estetický dojem* nestačil patrně slečně Krásnohorské — její specielní vlastenčící stanovisko nepřijímá nikde pravdu a skutečnost — musí si ji dříve přemalovat, zfalšovat, aby ji dojímala. Myslí, že láska tichá, utištěná, šerá, dumavá není tou pravou láskou,

[1 - Viz zde str. 173—193 a 144—155.]